

Poznań, 10 lutego 2018r.

dr hab. prof. UAM Beata Jachimczak
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja

pracy doktorskiej mgr. Piotra Pyrcza pt.:

**Psychospołeczne korelaty poczucia jakości życia osób po urazie rdzenia kręgowego
aktywnych zawodowo**

Recenzowana przeze mnie praca doktorska podejmuje problem ważny i podejmowany już w badaniach w obszarze pedagogiki, pedagogiki specjalnej i psychologii a skupiający się na ocenie jakości życia osób po urazie rdzenia kręgowego. I o ile samo zagadnienie jakości życia pojawia się w wielu pracach pedagogów specjalnych w odniesieniu do niepełnosprawności intelektualnej, sensorycznej, ruchowej (A. Żyta, B. Cytowska, A. Brzezińska, I. Cytlak, A. Krause, S. Sadowska, H. Żuraw i inni) to zagadnienia ukierunkowane na urazy rdzenia kręgowego pojawiają się zdecydowanie rzadziej i właściwie można je ulokować przede wszystkim w lubelskim środowisku naukowym w publikacjach J. Kirenko, S. Byry.

Tytuł rozprawy wskazuje, że mamy do czynienia z dość szerokim ujęciem zagadnienia jakości życia osób niepełnosprawnych ruchowo ale jednocześnie aktywnych zawodowo. Sam Autor na stronie 7. wskazuje, że *„dla osób z niepełnosprawnością zarówno edukacja jako i praca zawodowa jest z jednej strony szansą na lepszą jakość życia... możliwość normalizacji życia i rozwijania własnej autonomii. Właśnie dlatego coraz więcej osób z niepełnosprawnościami pełni role zawodowe i realizuje się w pracy, która wpływa na poczucie jakości życia i wprowadza je w obszar partycypacji społecznej”*. Jednak w dalszej części pracy nie przybliży problemu aktywności zawodowej osób z niepełnosprawnością. Nie odnosi się również do liczebności tej populacji co byłoby ważne z punktu widzenia oceny wielkości próby badawczej w przyjętym postępowaniu empirycznym. Na stronie 90. wskazuje co prawda na to, że *w województwie podkarpackim 12% kobiet i 13% mężczyzn po*

16 roku życia to osoby niepełnosprawne i że odsetki te są zbliżone do wartości otrzymywanych dla całego kraju. Pomimo tego jednak brakuje tu odniesienia do zagadnień dotyczących zatrudnienia w grupie osób z niepełnosprawnością ruchową w tym z uszkodzeniem rdzenia kręgowego. Tym bardziej, że dostępne są raporty dotyczące sytuacji zatrudnienia osób z niepełnosprawnością, w tym odnoszące się do regionu, w którym swoje badania osadził Doktorant¹.

Odnosząc się do całości rozprawy trzeba przyznać, że Autor wykazał się dobrą „orientacją badawczą” i podjął się problematyki, która wciąż jest aktualna w polskiej literaturze naukowej i nawiązuje do badań interdyscyplinarnych łączących aspekty uwarunkowań indywidualnych (psychologicznych) i społecznych (pedagogicznych, socjologicznych) jakości życia osób z niepełnosprawnością ruchową. Atutem jest to, że podjęty w rozprawie temat jakości życia osób z uszkodzeniem rdzenia kręgowego został skoncentrowany na ważnym problemie funkcjonowania psychospołecznego w kontekście aktywności zawodowej lub jej braku.

Dysertacja doktorska składa się ze wstępu, sześciu rozdziałów oraz podsumowania. Struktura pracy jest czytelna, logicznie uporządkowana, spójna. Widoczne jest to, że Doktorant zmierzył się z problematyką dobrze mu znaną. Zresztą na stronie 8. podkreślił, że „w związku z wykonywaniem zawodu pracownika socjalnego w Klinice Rehabilitacji oraz aktywnej działalności społecznej wiceprezesa Podkarpackiego Stowarzyszenia Aktywnej Rehabilitacji, autor od przyjęcia do Kliniki Rehabilitacji aż po dzień dzisiejszy miał rzadką możliwość bezpośredniej obserwacji zmian zachodzących w przystosowaniu się osoby po urazie rdzenia kręgowego”. W trzech pierwszych rozdziałach Doktorant zbudował teoretyczny kontekst dla podejmowanych empirycznych eksploracji. Dokonał w nim poprawnej charakterystyki kluczowych dla podjętego problemu badawczego pojęć i kategorii, pokazując sposoby ich rozumienia. Ponadto skonfrontował je z pojęciami ugruntowanymi w teorii pedagogicznej. Część teoretyczna napisana jest w sposób komunikatywny w odniesieniu do adekwatnej literatury tematu. Struktura pracy jest czytelna, logicznie uporządkowana, spójna. Zabrakło mi tu jednak podjęcia wątku dotyczącego rehabilitacji zawodowej oraz problematyki funkcjonowania osób z niepełnosprawnością w roli pracownika. Dokładniej wątek ten podejmę w późniejszym wywodzie. Widoczne jest natomiast to, że Autor zmierzył się z problematyką bardzo dobrze mu znaną.

¹ Ł. Kutyło, P. Stronkowski, I. Wolińska, M. Zub, Bariery i możliwości integracji zawodowej osób niepełnosprawnych w województwie podkarpackim, Warszawa, 2009, https://www.efs.2007-2013.gov.pl/analizyraportypodsumowania/kaza_projektow_badawczych_efs/documents/badanie_barier_i_mozliwosci_integracji_spolpodkarpackie24012011.pdf

Całość rozważań teoretycznych rozpoczyna dość szeroko ujęty rozdział dotyczący opisu samego urazu rdzenia kręgowego w ujęciu medycznym i psychospołecznym. I z jednej strony rozumiem chęć przybliżenia czytelnikowi tego zaburzenia (z diagnozą, leczeniem, skutkami psychospołecznymi) ale z drugiej strony muszę zauważyć, że podejmowane tu wątki tylko pośrednio wiążą się z przyjętym problemem badawczym, którym Doktorant uczynił związek pomiędzy aktywnością zawodową (lub jej brakiem) osób z uszkodzeniem rdzenia kręgowego a ich poczuciem jakości życia. Stąd jak wcześniej już sygnalizowałam warto byłoby rozważyć, przy przygotowaniu rozprawy do publikacji, pozostawienie tu tylko najistotniejszych treści i uzupełnienie części teoretycznej o zagadnienia dotyczące rehabilitacji zawodowej oraz zatrudnienia osób z niepełnosprawnością w kontekście możliwości i ograniczeń w tym zakresie. Oczekiwałam powyższych analiz w rozdziale: *Następstwa psychospołeczne urazu rdzenia kręgowego* (s. 29-42) jednak odnalazłam tu jedynie ciekawe odniesienia do zagadnień dotyczących reakcji człowieka na pojawienie się w jego życiu niepełnosprawności. Doktorant zmierzył się z koncepcjami reakcji na sytuację głębokiego stresu jaki pojawia się w chwili utraty sprawności odwołując się do J. Kirenko, K. Barłóg, L. Marszałek. W dalszych rozważaniach podjął krótko wątek adaptacji i radzenia sobie w sytuacji trudnej aby przejść do postaw wobec własnej niepełnosprawności i dalej postaw wobec osób z niepełnosprawnością. Temu ostatniemu problemowi poświęcił kilka stron charakteryzując zagadnienie stereotypów, dyskryminacji i wykluczenia i uczynił to poprawnie tylko pojawia się pytanie czy zasadnie ponieważ postawy nie stanowiły zmiennej w projektowanych badaniach a były nią kontakty interpersonalne. Dlatego sądzę, że włączenie do analiz teoretycznych zagadnień dotyczących pracy zawodowej i związanych z nią interakcji z innymi stanowiłoby dobre wprowadzenie dla późniejszych analiz empirycznych. Chciałabym jednak zauważyć, że powyższe uwagi mają charakter fakultatywny i stanowią subiektywne odczucie czytającego i piszącego tę recenzję. Ich ewentualne zastosowanie w kolejnych etapach upubliczniania rozprawy może tylko moim zdaniem podnieść wartość merytoryczną pracy, którą i tak w tej części oceniam pozytywnie. W kolejnym rozdziale teoretycznym Doktorant zdefiniował pojęcia dotyczące jakości życia refleksyjnie wskazując na wielość i różnorodność ujęć teoretycznych tego zagadnienia. Na stronie 44 pisze: „*Nawet pobieżny przegląd literatury na ten temat wskazuje na ogromne zróżnicowanie podejść i sprzeczności wyników badań empirycznych. Fakt, że pojęcie jakości życia jest definiowane na wiele sposobów wynika z różnic w określaniu kryteriów oceny tejże jakości*”. Warto wskazać, że Autor dokonał dość wnikliwego (a nie jak sam napisał pobieżnego) przeglądu literatury i zaprezentował kilka wybranych stanowisk klasyfikacji i

podziału jakości życia między innymi D. Ferringa, S. Kowalika. W kolejnym rozdziale umiejscowił jakość życia w naukach społecznych odwołując się np. do badań A. Campbella ale w sposób pośredni - analizując literaturę polskojęzyczną (w tym przypadku S. Sadowskiej, J. Daszykowskiej, I. Ramik-Mażewskiej), która to praktyka powtarza się w pracy części. Szkoda, że Autor nie dotarł do oryginałów i nie dokonywał samodzielnej analizy tekstów, tym bardziej, że w innych przypadkach wskazuje na znajomość i korzystanie z obcojęzycznej literatury tematu. Pomimo tej uwagi interesujący jest przegląd podejść badawczych w obszarze jakości życia Brickmana, Flanagana, Bacha i Rioux. Pozostałe dwa podrozdziały to analiza jakości życia w ujęciu medycznym i pedagogicznym, która została przeprowadzona prawidłowo.

Całość rozważań teoretycznych zamyka rozdział *Psychospołeczne korelaty poczucia jakości życia*. Autor odniósł się w nim do zagadnień, które uczynił zmiennymi w swoim postępowaniu badawczym. Stąd kolejne podrozdziały dotyczą obszaru samooceny, otoczenia społecznego ujmowanego jako relacje społeczne, poczucia koherencji oraz systemu wartości. Taki wybór treści jak i zawartość czynionych analiz oceniam pozytywnie. Jednak tu również zabrakło mi powiązania z głównym pytaniem badawczym jakim jest związek pomiędzy pracą zawodową a poczuciem jakości życia. Warto byłoby chociażby w dwóch podrozdziałach (*Otoczenie społeczne, s. 68 i Wartości, s. 74*) uwzględnić ten aspekt nawiązując chociażby do licznych publikacji B. Szczupał czy monografii A. Brzezińskiej, Z. Woźniaka, K. Maja (2007), których zabrakło w ocenianej rozprawie. Tym bardziej, że w zakresie wartości Doktoranta interesowało tylko umiejscowienie pracy w hierarchii wartości (s. 83, 159-161). Również wybór treści dotyczących grupy rówieśniczej jest zastanawiający. Doktorant poprawnie przybliżył wyniki badań N. Goodmana, M. Chodkowskiej, J. Lipińskiej –Lokś jednak zabrakło tu refleksji, że dotyczą one problemów funkcjonowania i relacji rówieśniczych w grupie dzieci a nie dorosłych, którzy są przecież przedmiotem badań. Szkoda, że Autor w swoich analizach nie sięgnął do publikacji np.: A. Krause, B. Cytowskiej, T. Żółkowskiej, A. Żyty, B. Borowskiej-Beszty i innych pedagogów specjalnych zajmujących się dorostością osoby z niepełnosprawnością. Jak już wcześniej zaznaczyłam doceniam autorski wybór treści prezentowanych w części teoretycznej a moje odpowiedzi mają charakter upomnienia się o dodatkowe rozważania istotne z punktu widzenia prowadzonych badań.

Analiza rozdziałów teoretycznych wskazuje na posiadaną wiedzę i umiejętność jej syntetycznego zaprezentowania z wyeksponowaniem ważnych zagadnień istotnych z punktu

widzenia podejmowanych badań. Dowodzi również o orientacji Doktoranta w poruszanej tematyce i szerokiej znajomości literatury polskiej i obcej.

Dalszą część pracy stanowi prezentacja założeń metodologicznych badań własnych. Mgr Piotr Pyrcz w sposób dostateczny omawia założenia badawcze oraz organizację badań własnych, jednak nie wskazuje jasno ich usytuowania w badaniach ilościowych. Autor zaplanował badania, którymi objął 86 osobową grupę osób z uszkodzeniem rdzenia kręgowego z województwa podkarpackiego poruszające się na wózkach inwalidzkich typu aktywnego (s. 90). W tej populacji wyodrębnił dwie grupy: osoby pracujące (40) i niepracujące (46). Nie wskazał jednak na sposób doboru próby badawczej, stąd nie wiemy czy był on celowy i pełny (z punktu widzenia terenu badań). Dopiero w dyskusji Autor ujawnia, że dobór grupy był specyficzny: *badania przeprowadzono bowiem wśród osób uczestniczących w zajęciach organizowanych przez Podkarpackie Stowarzyszenie Aktywnej Rehabilitacji w Rzeszowie. Są to więc osoby przejawiające większą aktywność społeczną* (s.163). Dokładnie opisał obie grupy pod względem kryterium rodzaju niepełnosprawności, płci, stanu cywilnego, wieku, miejsca zamieszkania, wykształcenia, czasu powstania urazu i funkcjonowania z nim osoby, jednak nie wykorzystał tych zmiennych w dalszych analizach. Poprawnie sformułował cel oraz główny problem badawczy, którym uczynił pytanie: *Czy i w jakich wymiarach podjęcie zatrudnienia przez osoby po urazie rdzenia kręgowego powoduje w związku z ich poczuciem jakości życia?* (s.80). Przyjął dwa pytania diagnostyczne dotyczące poczucia jakości życia oraz poziomu funkcjonowania psychospołecznego osób pracujących i biernych zawodowo w sześciu wskazanych obszarach (zadowolenie z siebie, zadowolenie z kontaktów interpersonalnych, sprecyzowania i możliwości realizacji planów życiowych, poczucia kontroli oraz miejsca pracy w hierarchii wartości). Trzecie pytanie badawcze było pytaniem o zależność pomiędzy jakością życia a poziomem funkcjonowania psychospołecznego osób aktywnych zawodowo w powyższych obszarach. Doktorant sformułował trzy hipotezy badawcze, których nie uzasadnił w odniesieniu do istniejących przesłanek teoretycznych i wyników badań. Mając na uwadze, że tylko ostatnie pytanie miało charakter zależnościowy wystarczyło tylko do niego postawić hipotezy i dokonać ich uszczegółowienia ze wskazaniem stopnia nasilenia i kierunku zależności. Dobór i opis narzędzi badawczych oceniam pozytywnie. Doktorant zastosował dwa narzędzia o ustalonej rzetelności² Kwestionariusz WHOQOL - Bref oraz Indeks Jakości Życia C.E. Ferransa i M.

Powersa (QLI) badające różne obszary jakości życia oraz Kwestionariusz Wywiadu własnego autorstwa. To narzędzia dobrze scharakteryzowane, które pozwoliły zebrać materiał badawczy umożliwiający postawienie odpowiedzi na pytania i rozliczenie hipotez. Pewne wątpliwości budzi tylko brak opisu postępowania badawczego w odniesieniu do zastosowania ankiety własnego autorstwa. Doktorant nigdzie nie wyjaśnia w jakim celu zastosował ten kwestionariusz i dlaczego wybrał z niego do dalszej analizy tylko pytanie dotyczące miejsca pracy w hierarchii wartości osób z uszkodzeniem rdzenia kręgowego oraz jedno dotyczące sprecyzowania planów życiowych (pytanie zamknięte). I dlaczego w przypadku badania wartości nie skorzystał ze Skali Wartości Rokeacha (RVS). Można się tylko domyślać, że być może Doktorant wykorzysta zebrany materiał badawczy do kolejnych analiz stawiając pytania o sytuację zawodową, motywację podejmowania działań w tym zakresie i planowanie swojej przyszłości. I oczywiście jest to Jego autonomiczna decyzja i nie rzutuje ona na ocenę pracy.

Pomimo pewnych uwag, wybór narzędzi oraz prezentacja planu badawczego pozwalają na pozytywną ocenę poruszania się przez Doktoranta w obszarze metodologicznym. Dobrze oceniam wielość zebranych danych i sposób ich prezentacji a także prawidłowe zastosowanie metod analiz statystycznych. Zabrakło jednak pogłębionej analizy i interpretacji wyników badań własnych w odniesieniu również do wyników innych autorów (choć warto odnotować, że w kilku miejscach pojawiło się odwołanie do literatury tematu wskazane w przypisie dolnym: s. 163-165).

Swoją analizę wyników badań rozpoczął od prezentacji wyników dotyczących poczucia jakości życia osób z urazem rdzenia kręgowego. Poprawnie przedstawił wyniki uzyskane za pośrednictwem obu narzędzi badawczych prezentując osobno grupę osób pracujących i biernych zawodowo a następnie dokonał międzygrupowego porównania tych wyników. Kolejne podrozdziały odnosiły się do przyjętych w postępowaniu badawczym zmiennych i korelacji występujących pomiędzy nimi. Autor przyjął tu zasadę prezentacji danych liczbowych bez zagłębiania się w ich interpretację, którą umieścił w odrębnym kilkustronicowym rozdziale (s. 162-168).

Całość rozważań empirycznych zamyka zatem dyskusja i rozliczenie hipotez, w którym Autor stara się podsumować odpowiedzi na pytania i odnosi się do hipotez. Jednak tu

² Por. M. Kowalska, M. Skrzypek, F. Danso, M. Humeniuk, Ocena wiarygodności Kwestionariusz WHOQOL-BREF w badaniu jakości życia dorosłych aktywnych zawodowa mieszkańców aglomeracji górnośląskiej. PRZEGL EPIDEMIOLOG 2012; 66: 531 - 537
file:///C:/Users/asus/AppData/Local/Temp/Ocena_wiarygodnosci_kwestionariusza_WHOQOL-BREF.pdf

warto byłoby konkretnie przywołać daną tezę i jednoznacznie wskazać jej przyjęcie lub odrzucenie oraz zaprezentować własną interpretację szczególnie w przypadku odrzucenia założeń. Bo w obecnym układzie opisu jest to mało czytelne. Wyniki badań potwierdziły natomiast ogólną tezę, iż osoby z uszkodzeniem rdzenia kręgowego czynne zawodowo wskazują na wyższe wyniki jakości życia niż ich niepracujący rówieśnicy. Doceniam również to, że w zakończeniu pracy Doktorant z pewną dozą dojrzałości badawczej przyznaje jednak, że „na podstawie badań własnych i analiz nie można jednoznacznie stwierdzić, czy podjęcie zatrudnienia przez osoby po urazie rdzenia kręgowego jest główną determinantą pozytywnych zmian wyodrębnionych w badaniach czynników czy osoby po urazie rdzenia, które uzyskują wyższe wyniki w badaniach własnych, łatwiej zdobywają pracę zawodową? Dlatego celowym wydaje się podjęcie w tym kierunku dalszych badań i analiz” (s.177).

Konkluzje końcowe

Pomimo sformułowanych powyżej uwag chcę podkreślić, że podjęty w pracy problem badawczy wpisuje się we współczesne zainteresowania nauk społecznych (w tym pedagogiki specjalnej i ogólnej). Pomimo pewnych niedoskonałości w części empirycznej można wskazać, że materiał badawczy został umiejętnie zaprezentowany i zawarte w nim treści mają zarówno wartość poznawczą jak i praktyczną. Pracę doktorską Pana mgr. Piotra Pyrcza oceniam pozytywnie i uznaję ją za ważny głos (badacza i zarazem praktyka) w obszarze pedagogiki specjalnej głównie z uwagi na podjęcie problemu funkcjonowanie psychospołeczne osób z niepełnosprawnością (tu konkretnie po uszkodzeniu rdzenia kręgowego) i ich oceny jakości własnego życia w kontekście pracy zawodowej.

W końcowym wniosku stwierdzam, że rozprawa doktorska mgr. Piotra Pyrcza odpowiada warunkom określonym w Ustawie i stanowi podstawę do ubiegania się o stopień naukowy doktora w zakresie pedagogiki. Zatem wnoszę do Rady Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie wniosek o dopuszczenie Doktoranta do kolejnych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

